

دیپلماسی اقتصادی روسیه در قبال آسیای مرکزی (۲۰۰۰-۲۰۲۴)

رضا لایق^۱

۲۹

دوره ۸، شماره ۲، پیاپی ۲۹

تابستان ۱۴۰۳

مقاله علمی

تاریخ دریافت:

۱۴۰۳/۰۳/۰۶

تاریخ پذیرش:

۱۴۰۳/۰۶/۱۷

صص: ۳۲۳-۳۵۳

شاپا چاپ: ۴۵۶۵-۲۵۸۸

الکترونیکی: ۰۳۸۱-۲۷۱۷

چکیده

پس از فروپاشی اتحاد جماهیر شوروی، تجارت روسیه با کشورهای آسیای مرکزی به شدت کاهش یافت، اما در اوایل دهه ۲۰۰۰ این روابط اقتصادی احیا شد. روسیه توانست همکاری‌های موفق‌تری را در بخش انرژی با هر پنج کشور آسیای مرکزی برقرار کند و شرکت‌های روسی را به بازارهای این کشورها وارد نماید. همچنین، روسیه چندین بلوک تجاری چندجانبه در منطقه ایجاد کرد که به صورت رسمی با هدف تقویت ادغام اقتصادی برای تمام اعضا طراحی شده بودند. با این حال، هدف اصلی مسکو، حفظ وابستگی حیاتی این کشورها به روسیه و اعمال نفوذ بر سیاست‌های داخلی و خارجی آنها بود. این مقاله با تمرکز بر دهه گذشته، روندها و الگوهای دیپلماسی اقتصادی روسیه در آسیای مرکزی را بررسی می‌کند و نشان می‌دهد که چگونه مسکو در تلاش است تا جایگاه خود را در این منطقه حفظ کند. از طریق تحلیل حوزه‌های کلیدی مانند تجارت، سرمایه‌گذاری، و پروژه‌های زیرساختی، این مقاله می‌کوشد تا روشن سازد که تا چه اندازه دیپلماسی اقتصادی توانسته است به عنوان ابزاری برای نفوذ روسیه در آسیای مرکزی عمل کند و چه عواملی این روند را به چالش کشیده‌اند. بررسی این پویایی‌ها می‌تواند درک بهتری از نقش اقتصادی روسیه در آسیای مرکزی ارائه دهد و در عین حال چشم‌اندازهای آینده روابط اقتصادی این کشورها را در بستر جهانی چندقطبی جدید ترسیم کند. این مقاله با بررسی سیاست‌ها و ابزارهای اقتصادی روسیه در آسیای مرکزی، تلاش می‌کند تا ابعاد مختلف این استراتژی و چالش‌های پیش روی آن را تحلیل کند.

کلیدواژه‌ها: روسیه، آسیای مرکزی، جهان چندقطبی، سیاست خارجی، ولادیمیر پوتین.

مقدمه

آسیای مرکزی به دلیل موقعیت ژئوپلیتیکی استراتژیک، منابع طبیعی غنی، و نقش مهم در اتصال اروپا و آسیا، همواره مورد توجه قدرت‌های بزرگ بوده است. این منطقه به عنوان یک پل ارتباطی بین شرق و غرب، نقش حیاتی در تجارت جهانی و انتقال انرژی ایفا می‌کند. روسیه، به عنوان یک قدرت تاریخی که در گذشته کنترل مستقیم این منطقه را در اختیار داشت، همچنان به دنبال حفظ نفوذ خود و جلوگیری از حضور رقبا در این منطقه است. پس از فروپاشی اتحاد جماهیر شوروی، کشورهای آسیای مرکزی استقلال یافتند، اما پیوندهای عمیق اقتصادی، فرهنگی و امنیتی با روسیه همچنان باقی ماند. در این راستا، دیپلماسی اقتصادی به عنوان یکی از ابزارهای کلیدی مسکو برای تقویت جایگاه خود و مدیریت روابط پیچیده با این کشورها مطرح شده است.

دیپلماسی اقتصادی روسیه در آسیای مرکزی از جمله استراتژی‌های مهم این کشور در راستای تأثیرگذاری و گسترش نفوذ خود در منطقه استراتژیک و پر اهمیت آسیای مرکزی محسوب می‌شود. این دیپلماسی اقتصادی از زمان فروپاشی اتحاد جماهیر شوروی تا کنون، به‌ویژه در دوره‌های مختلف سیاسی، اقتصادی و امنیتی، دستخوش تحولات فراوانی بوده است. (Ziegler, 2006)

دیپلماسی اقتصادی روسیه نقشی کلیدی در تلاش‌های مسکو برای حفظ نفوذ ایفا کرده است. آسیای مرکزی، با منابع غنی طبیعی، موقعیت جغرافیایی استراتژیک، و بازارهای رو به رشد، برای روسیه از اهمیت ویژه‌ای برخوردار است. با این حال، ظهور چین به عنوان یک بازیگر اقتصادی قدرتمند، روابط چندوجهی کشورهای منطقه با سایر قدرت‌های جهانی، و تمایل آنها به کاهش وابستگی به مسکو، چالش‌های جدیدی را برای دیپلماسی اقتصادی روسیه به وجود آورده است.

اهمیت آسیای مرکزی برای روسیه

آسیای مرکزی از نظر تاریخی به دلیل منابع طبیعی غنی خود، به ویژه ذخایر نفت و گاز طبیعی در حوزه دریای خزر، برای قدرت‌های بزرگ از اهمیت استراتژیک برخوردار بوده است. منابع انرژی منطقه آن را به دومین منطقه مهم پس از خاورمیانه تبدیل می‌کند. علاوه بر این، تراکم جمعیت پایین منطقه اهمیت استراتژیک آن را بیشتر می‌کند. (Oral, 2022).

کشورهای آسیای مرکزی نیز پیوندهای نزدیکی با یکدیگر دارند. کشورهای منطقه باید در مسائل اقتصادی، صلح و امنیت همکاری کنند زیرا منافع آنها به هم پیوسته است. روسیه آسیای مرکزی را منطقه‌ای با منافع استراتژیک، هم به عنوان بازار و هم به عنوان منبع مواد خام می‌بیند. علاقه فزاینده آمریکا و چین به منطقه، رویکرد روسیه به آسیای مرکزی را بیشتر تقویت کرده است (Oliphant, 2013).

حملات ۱۱ سپتامبر ۲۰۰۱ اهمیت آسیای مرکزی را بیشتر افزایش داد. استفاده از پایگاه‌های نظامی در قرقیزستان و ازبکستان توسط آمریکا برای عملیات نظامی در افغانستان، حضور آمریکا در آسیای مرکزی را تقویت کرده و باعث نگرانی روسیه شده است. در نتیجه، روسیه تلاش‌های خود را برای حفاظت از حضورش در منطقه افزایش داده است (Beehner, 2005).

سازمان همکاری شانگهای، که تحت رهبری چین تأسیس شده است، بر اهمیت استراتژیک آسیای مرکزی تأکید کرده است. روسیه درک می‌کند که از دست دادن رهبری خود در آسیای مرکزی به معنای از دست دادن آخرین خط دفاعی آن خواهد بود و بنابراین تلاش می‌کند تا حضور خود را در منطقه حفظ کند (Mastroiani Máximo de Lucena, Cunha Leite, & Vieira, 2022).

در نتیجه، اهمیت استراتژیک آسیای مرکزی ارتباط نزدیکی با ثروت منابع طبیعی و موقعیت ژئوپلیتیکی آن دارد که آن را به نقطه کانونی رقابت میان قدرت‌های بزرگ تبدیل می‌کند. بنابراین، درک تحولات منطقه برای روابط بین‌الملل بسیار مهم است (Duarte, 2014). به طور کلی اهمیت آسیای مرکزی برای روسیه را می‌توان در چند بُعد خلاصه کرد:

اقتصادی:

آسیای مرکزی از لحاظ منابع طبیعی، به ویژه نفت، گاز و معادن غنی، جایگاه مهمی در معادلات اقتصادی منطقه‌ای و جهانی دارد. قزاقستان، به عنوان بزرگترین کشور این منطقه، یکی از تولیدکنندگان اصلی نفت و گاز است و ترکمنستان نیز دارای ذخایر عظیم گاز طبیعی است. روسیه از این منابع برای تأمین انرژی خود و نیز کنترل خطوط انتقال انرژی به اروپا بهره می‌برد. علاوه بر این، آسیای مرکزی یک بازار رو به رشد برای صادرات کالاهای روسیه، شامل ماشین‌آلات، محصولات کشاورزی و فناوری‌های صنعتی است.

روسیه همچنین با استفاده از حضور شرکت‌های بزرگی مانند گازپروم و لوک اویل، به طور فعال در استخراج، توسعه و انتقال انرژی در این منطقه مشارکت دارد. این تعاملات اقتصادی نه تنها درآمد مالی برای روسیه ایجاد می‌کند، بلکه به حفظ وابستگی اقتصادی کشورهای آسیای مرکزی به مسکو کمک می‌کند (Pomfret, 2019).

امنیتی:

موقعیت جغرافیایی آسیای مرکزی، آن را به یکی از مناطق حساس امنیتی برای روسیه تبدیل کرده است. این منطقه در نزدیکی مناطق ناپایدار مانند افغانستان قرار دارد و روسیه همواره نگران نفوذ افراط‌گرایی و تروریسم به مرزهای خود بوده است. آسیای مرکزی همچنین یکی از مسیرهای اصلی قاچاق مواد مخدر از افغانستان به روسیه است، که تهدیدی جدی برای امنیت اجتماعی و اقتصادی روسیه محسوب می‌شود.

روسیه از طریق سازمان‌هایی مانند سازمان پیمان امنیت جمعی (CSTO)، تلاش می‌کند همکاری امنیتی خود را با کشورهای این منطقه تقویت کند. حضور پایگاه‌های نظامی روسیه در تاجیکستان و قرقیزستان نیز نشانگر اهمیت استراتژیک این منطقه برای امنیت ملی روسیه است (Densmaa & Suren, 2023).

ژئوپلیتیک:

آسیای مرکزی به عنوان نقطه اتصال شرق و غرب و همچنین شمال و جنوب، نقش مهمی در معادلات ژئوپلیتیک دارد. روسیه با هدف حفظ نفوذ خود و جلوگیری از افزایش حضور قدرت‌های دیگر مانند چین، ایالات متحده و اتحادیه اروپا، به طور فعال در این منطقه مشارکت می‌کند. یکی از ابزارهای کلیدی روسیه در این زمینه، اتحادیه اقتصادی اوراسیا (EAEU) است که تلاش می‌کند یکپارچگی اقتصادی منطقه را تحت نفوذ مسکو تقویت کند. روسیه همچنین از مشارکت در پروژه‌های زیرساختی، مانند شبکه‌های حمل‌ونقل و خطوط لوله انتقال انرژی، برای تثبیت موقعیت خود استفاده می‌کند (Rossi & Bendini, 2012).

فرهنگی و تاریخی:

روابط فرهنگی و تاریخی عمیقی بین روسیه و کشورهای آسیای مرکزی وجود دارد. زبان روسی هنوز هم به عنوان زبان دوم در بسیاری از این کشورها مورد استفاده قرار می‌گیرد و بخشی از جمعیت

این کشورها نیز دارای پیوندهای قومی و تاریخی با روسیه هستند. این روابط فرهنگی به مسکو کمک می‌کند تا نفوذ نرم خود را در منطقه حفظ کند و از این طریق بر سیاست‌های داخلی و خارجی این کشورها تأثیر بگذارد (Alisher Khaliyarov, 2020).

مهاجرت کاری:

میلیون‌ها کارگر مهاجر از کشورهای آسیای مرکزی به روسیه سفر می‌کنند و در بخش‌های مختلف اقتصاد روسیه به کار مشغول هستند. این مهاجران نه تنها نیروی کار ارزان برای روسیه فراهم می‌کنند، بلکه بخش مهمی از درآمد خانواده‌های خود را به کشورهایشان ارسال می‌کنند. این وابستگی اقتصادی، ابزاری مؤثر برای روسیه در تأثیرگذاری بر سیاست‌های این کشورها محسوب می‌شود. (Rakhmonov, 2024)

استراتژیک:

آسیای مرکزی به عنوان منطقه‌ای بین روسیه، چین، ایران و افغانستان، نقطه‌ای حیاتی در سیاست خارجی مسکو است. روسیه از این منطقه به عنوان یک دیوار دفاعی در برابر نفوذ نظامی و سیاسی قدرت‌های دیگر، به ویژه ناتو، استفاده می‌کند.

در مجموع، آسیای مرکزی برای روسیه از ابعاد مختلف اقتصادی، امنیتی، ژئوپلیتیک و فرهنگی اهمیت حیاتی دارد. این منطقه نه تنها به عنوان منبعی برای تأمین انرژی و بازار مصرف، بلکه به عنوان یک منطقه حائل و استراتژیک در برابر تهدیدات خارجی عمل می‌کند. حفظ نفوذ در آسیای مرکزی برای روسیه یک ضرورت ژئوپلیتیکی است که مستلزم استفاده از ترکیبی از ابزارهای اقتصادی، نظامی و دیپلماتیک است (Perović, 2005).

هدف کلی مسکو برای نگه داشتن کشورهای آسیای مرکزی در مدار ژئوپلیتیکی روسیه در هر چهار حوزه سیاستی صدق می‌کند: اقتصاد و تجارت، امنیت و نظامی، فرهنگ و ارتباطات مردمی، و سیاست و نهادها. در حالی که هدف متوقف کردن فرسایش نفوذ روسیه از زمانی که مسکو جاه‌طلبی‌های قدرت بزرگ خود را در اواخر دهه ۱۹۹۰ (دوباره) کشف کرد، ثابت مانده است، اما استراتژی دستیابی به آن در طول زمان تغییر کرده است. در حال حاضر، مسکو به ایجاد اهرم فشار از طریق سازمان‌های چندجانبه خود ادامه می‌دهد که سازمان پیمان امنیت جمعی (CSTO) برای امنیت

و اتحادیه اقتصادی اوراسیا (EAEU) برای امور اقتصادی دو مورد برجسته‌ترین آنها هستند. (De Haas, 2017)

ابزارهای دیپلماسی اقتصادی روسیه

تجارت و همکاری‌های اقتصادی:

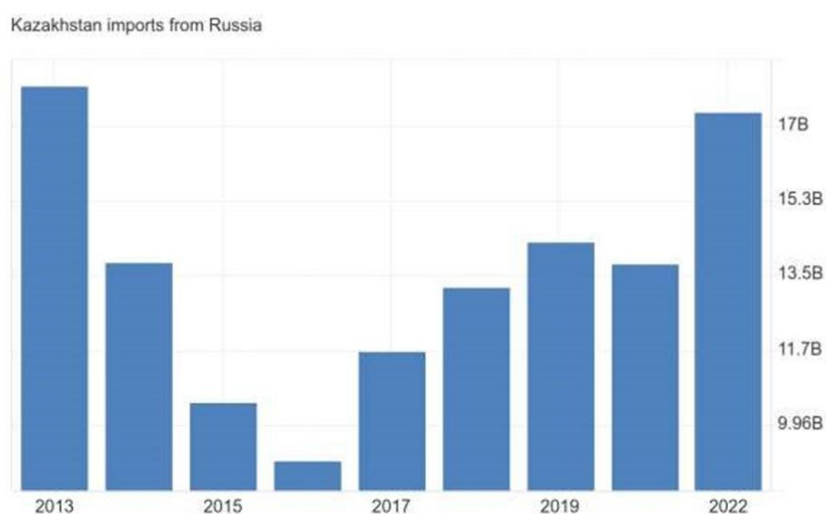
حجم بالای تجارت بین روسیه و کشورهای آسیای مرکزی نشانگر اهمیت روابط اقتصادی دوجانبه است. روسیه یکی از شرکای اصلی تجاری این کشورها به شمار می‌رود و کالاهای صنعتی، ماشین‌آلات و محصولات کشاورزی به این منطقه صادر می‌کند. از نظر تجارت، کشورهای مشترک‌المنافع اولویت را به روسیه می‌دهند. بزرگترین شریک تجاری روسیه در این منطقه قزاقستان است. تأسیس اتحادیه گمرکی نیز به این امر کمک کرده است. اتحادیه گمرکی شامل کشورهای روسیه، بلاروس و قزاقستان است. تصمیم به تأسیس این اتحادیه در اکتبر ۲۰۰۷ گرفته شد و پس از سال ۲۰۱۰ به اجرا درآمد. در حالی که حجم تجارت بین روسیه و قزاقستان در سال ۲۰۰۸ به ۲۰ میلیارد دلار رسیده بود، بحران سال ۲۰۰۹ باعث کاهش حجم تجارت بین آنها به ۱۳ میلیارد دلار شد. پس از تأسیس اتحادیه گمرکی، حجم تجارت بین دو کشور افزایش یافت. از نظر انرژی، بخش عمده این حجم تجارت شامل مواد معدنی مختلف و منابع انرژی است. در عین حال، پایگاه فضایی بایکونور به توسعه همکاری اقتصادی هر دو طرف کمک بسزایی کرده است (Tarr, 2014).

در سال ۲۰۲۲، صادرات روسیه به قزاقستان به ۱۶,۵ میلیارد دلار رسید. محصولات اصلی صادراتی از روسیه به قزاقستان شامل نفت تصفیه شده (۴۹۵ میلیون دلار)، آهن نیمه‌ساخته (۳۷۷ میلیون دلار) و سنگ‌های معدنی فلزات گرانبها (۲۸۹ میلیون دلار) است. طی ۲۶ سال گذشته، صادرات روسیه به قزاقستان با نرخ سالانه ۷,۷۳ درصد رشد پایدار داشته و از ۲,۳۹ میلیارد دلار در سال ۱۹۹۶ به ۱۶,۵ میلیارد دلار در سال ۲۰۲۲ رسیده است. علاوه بر این، روسیه در سال ۲۰۲۰ خدماتی به ارزش ۱,۷۲ میلیارد دلار به قزاقستان ارائه کرده است. بزرگترین دسته‌های خدمات صادراتی از روسیه به قزاقستان عبارتند از حمل و نقل (۶۷۸ میلیون دلار)، سفر (۴۳۹ میلیون دلار) و سایر خدمات تجاری (۳۱۲ میلیون دلار). ([https://oec.world/en/profile/bilateral-](https://oec.world/en/profile/bilateral-country/rus/partner/kaz)

[country/rus/partner/kaz](https://oec.world/en/profile/bilateral-country/rus/partner/kaz)

(

جدول ۱: واردات قزاقستان از روسیه

Source: tradingeconomics.com | Comtrade

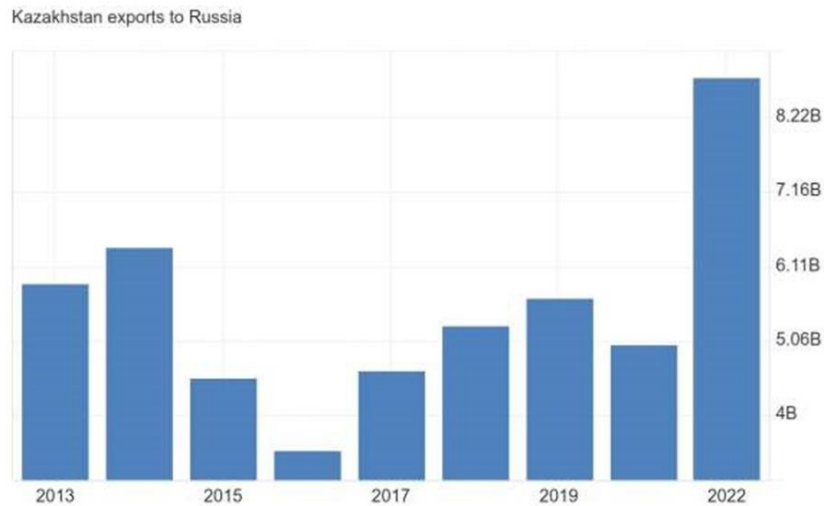
Source: <http://tradingeconomics.com/kazakhstan/imports/russia>

در سال ۲۰۲۲، صادرات قزاقستان به روسیه به ارزش ۸,۷۸ میلیارد دلار رسید. محصولات اصلی صادراتی از قزاقستان به روسیه شامل مواد شیمیایی رادیواکتیو (۹۵۹ میلیون دلار)، آهن نورد گرم (۴۷۳ میلیون دلار) و سنگ‌های معدنی فلزات گرانبها (۳۳۹ میلیون دلار) بود. طی ۲۶ سال گذشته، صادرات قزاقستان به روسیه با نرخ سالانه ۴,۷۴ درصد رشد پایدار داشته و از ۲,۶۳ میلیارد دلار در سال ۱۹۹۶ به ۸,۷۸ میلیارد دلار در سال ۲۰۲۲ رسیده است.

<https://oec.world/en/profile/bilateral-country/rus/partner/kaz>

(

جدول ۲: صادرات قزاقستان به روسیه

Source: tradingeconomics.com | Comtrade

Source: <http://tradingeconomics.com/kazakhstan/exports/russia>

ازبکستان دومین شریک مهم در روابط تجاری روسیه است. به ویژه پس از انقلاب رنگی، با نزدیک شدن ازبکستان به روسیه، روابط دوجانبه تقویت شده است. در سال ۲۰۱۰، حجم تجارت بین دو کشور دو برابر شد و به حدود ۶ میلیارد دلار رسید. منابع انرژی تأثیر قابل توجهی بر این افزایش داشته است. به عنوان مثال، گازپروم (شرکت نفتی روسیه) در سال ۲۰۱۰ از ازبکستان گاز خریداری کرد. در عین حال، شرکت انرژی روسی لوک‌اویل نیز در ازبکستان فعال است (Dünya News, 2009).

در سال ۲۰۲۲، صادرات ازبکستان به روسیه در مجموع به ۲,۶ میلیارد دلار رسید. محصولات اصلی صادراتی از ازبکستان به روسیه شامل نخ پنبه خالص غیر خرده‌فروشی (۳۹۰ میلیون دلار)، انگور (۱۶۷ میلیون دلار) و تی‌شرت‌های بافتنی (۱۶۴ میلیون دلار) بود. طی ۲۶ سال گذشته، صادرات ازبکستان به روسیه رشد پایداری را نشان داده است، با نرخ سالانه ۵,۶۷ درصد، از ۶۱۹ میلیون دلار

در سال ۱۹۹۶ به ۲,۶ میلیارد دلار در سال ۲۰۲۲ افزایش یافته است. (<https://oec.world/en/profile/bilateral-country/uzb/partner/rus>)

در سال ۲۰۲۲، صادرات روسیه به ازبکستان به ۵,۶۲ میلیارد دلار رسید. محصولات اصلی صادراتی از روسیه به ازبکستان شامل نفت تصفیه شده (۵۱۰ میلیون دلار)، آهن نورد گرم (۳۹۹ میلیون دلار) و الوار ااره شده (۳۶۳ میلیون دلار) بود. طی ۲۶ سال گذشته، صادرات روسیه به ازبکستان با نرخ سالانه ۶,۵۶ درصد رشد پایدار داشته و از ۱,۰۸ میلیارد دلار در سال ۱۹۹۶ به ۵,۶۲ میلیارد دلار در سال ۲۰۲۲ رسیده است. (<https://oec.world/en/profile/bilateral-country/uzb/partner/rus>)

علاوه بر این، روسیه در سال ۲۰۲۰ خدماتی به ارزش ۷۰۱ میلیون دلار به ازبکستان ارائه کرد. بزرگترین دسته‌های خدمات صادراتی از روسیه به ازبکستان عبارت بودند از سفر (۲۳۷ میلیون دلار)، خدمات ساخت و ساز (۱۷۳ میلیون دلار) و حمل و نقل (۱۳۶ میلیون دلار). (<https://oec.world/en/profile/bilateral-country/uzb/partner/rus>)

ترکمنستان یکی دیگر از شرکای تجاری روسیه است. روابط سیاسی، نظامی و اقتصادی بین دو کشور از اواسط دهه ۲۰۰۰ شتاب گرفته است. منابع انرژی اساس روابط اقتصادی آنها را تشکیل می‌دهد. علاوه بر این، تغییر قدرت در ترکمنستان و گشودگی سیاست خارجی آن تأثیر مثبتی بر روابط با روسیه داشته است. تحولاتی مانند خرید کامیون از روسیه توسط ترکمنستان و افزایش فعالیت‌های شرکت تلفن همراه روسی در ترکمنستان، روابط اقتصادی بین روسیه و ترکمنستان را بهبود بخشیده است.

در پنج سال گذشته، روسیه به یکی از مهم‌ترین شرکای تجارت خارجی ترکمنستان تبدیل شده است. حجم تجارت ترکمنستان و روسیه به سطح قابل توجهی رسیده و سالانه از ۱,۶ میلیارد دلار فراتر رفته است. شرکت‌های بزرگ روسی مانند گازپروم، تاتنفت، کاماز و وزروژدینا در بازار ترکمنستان فعال هستند. علاوه بر این، مناطق سن پترزبورگ، تاتارستان و آستراخان نقش فعالی در همکاری‌های منطقه‌ای بین دو کشور ایفا کرده‌اند. روسیه اهمیت زیادی به روابط دوستانه با ترکمنستان می‌دهد که به تقویت ثبات و امنیت در آسیای مرکزی و منطقه خزر کمک می‌کند، سفارت روسیه در عشق‌آباد در یک بیانیه مطبوعاتی اعلام کرد (Türkmenportal, 2024).

در سال ۲۰۲۱، صادرات روسیه به ترکمنستان به ۴۷۳ میلیون دلار رسید. محصولات اصلی صادراتی از روسیه به ترکمنستان مشخص نیست. طی ۲۵ سال گذشته، صادرات روسیه به ترکمنستان با نرخ سالانه ۵,۸۳ درصد رشد پایدار داشته و از ۱۱۵ میلیون دلار در سال ۱۹۹۶ به ۴۷۳ میلیون دلار در سال ۲۰۲۱ رسیده است. علاوه بر این، روسیه در سال ۲۰۲۰ خدماتی به ارزش ۲۱۷ میلیون دلار به ترکمنستان ارائه کرد. بزرگترین دسته‌های خدمات صادراتی از روسیه به ترکمنستان عبارت بودند از سفر (۱۰۳ میلیون دلار)، خدمات ساخت و ساز (۶۱,۹ میلیون دلار) و حمل و نقل (۲۴,۳ میلیون دلار). (<https://oec.world/en/profile/bilateral-country/rus/partner/tkm>)

در سال ۲۰۲۱، صادرات ترکمنستان به روسیه به ۱۳۴ میلیون دلار رسید. طی ۲۵ سال گذشته، صادرات ترکمنستان به روسیه با نرخ سالانه -۰,۴۴ درصد کاهش اندکی داشته و از ۱۵۰ میلیون دلار در سال ۱۹۹۶ به ۱۳۴ میلیون دلار در سال ۲۰۲۱ رسیده است. (<https://oec.world/en/profile/bilateral-country/rus/partner/tkm>)

روسیه یکی از مهم‌ترین متحدان تجاری قرقیزستان است، با حجم تجارت که هر سال به طور قابل توجهی افزایش می‌یابد. روسیه عمدتاً طیف وسیعی از کالاها را به قرقیزستان صادر می‌کند، از جمله محصولات انرژی، محصولات آهن و فولاد، مواد غذایی و کالاهای صنعتی. در مقابل، قرقیزستان معمولاً کالاهای مختلفی مانند محصولات کشاورزی، منسوجات و محصولات معدنی را به روسیه صادر می‌کند (Kabar, 2024).

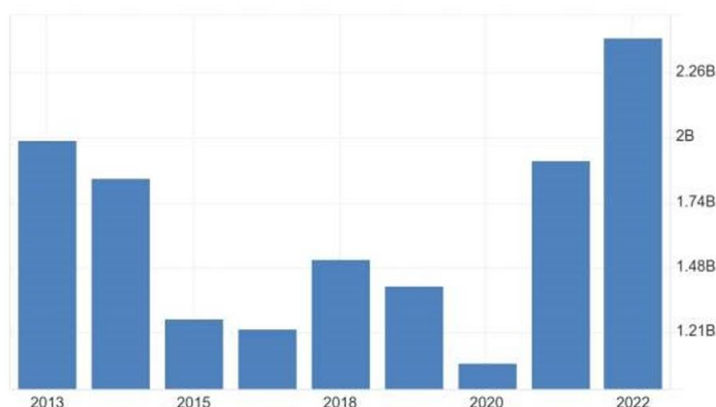
آکیلیک ژاپاروف، نخست‌وزیر قرقیزستان، اظهار داشت که حجم تجارت بین قرقیزستان و روسیه در سال ۲۰۲۲ به ۳,۴ میلیارد دلار رسیده است. طی پنج سال گذشته، تجارت مشترک بین دو کشور ۱,۸ برابر افزایش یافته است، صادرات به روسیه ۳ برابر و واردات ۱۹,۳ برابر افزایش یافته است. ژاپاروف همچنین اعلام داشت که سهم روسیه در کل گردش تجاری قرقیزستان ۲۷,۴ درصد است و تأکید کرد که هدف حجم تجارت با روسیه ۵ میلیارد دلار است و برنامه‌هایی برای امضای توافق‌نامه‌های متقابل به ارزش بیش از ۳,۵ میلیارد دلار وجود دارد (TRT Avaz, 2023).

در سال ۲۰۲۲، صادرات روسیه به قرقیزستان به ۲,۲۲ میلیارد دلار رسید. محصولات اصلی صادراتی از روسیه به قرقیزستان شامل نفت تصفیه شده (۷۳۲ میلیون دلار)، شمش چدن (۱۰۱ میلیون دلار) و خودرو (۹۶,۳ میلیون دلار) است. طی ۲۷ سال گذشته، صادرات روسیه به قرقیزستان با نرخ

سالانه ۱۱,۸ درصد رشد پایدار داشته و از ۱۰۸ میلیون دلار در سال ۱۹۹۵ به ۲,۲۲ میلیارد دلار در سال ۲۰۲۲ رسیده است. علاوه بر این، روسیه در سال ۲۰۲۰ خدماتی به ارزش ۴۱۲ میلیون دلار به قرقیزستان ارائه کرد. بزرگترین دسته‌های خدمات صادراتی از روسیه به قرقیزستان عبارت بودند از سفر (۳۲۰ میلیون دلار)، حمل و نقل (۵۰,۴ میلیون دلار) و خدمات رایانه‌ای و اطلاعاتی (۱۱,۳ میلیون دلار). (<https://oec.world/en/profile/bilateral-country/rus/partner/kgz>)

جدول ۳: واردات قرقیزستان از روسیه

Kyrgyzstan imports from Russia

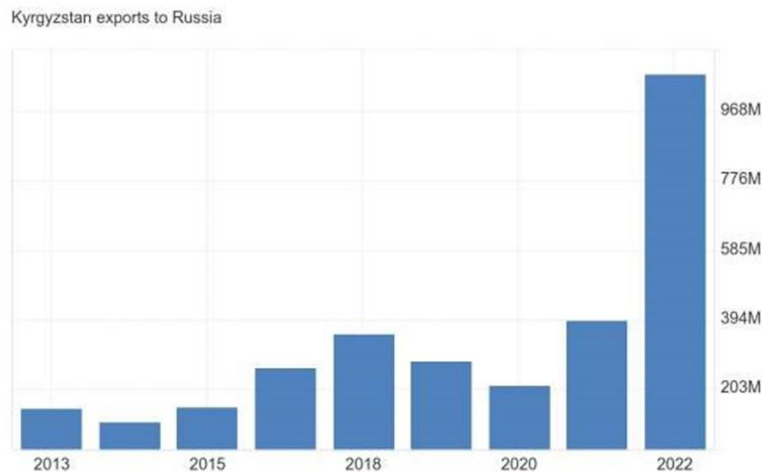
Source: tradingeconomics.com | Comtrade

source: <http://tradingeconomics.com/kyrgyzstan/imports/russia>

در سال ۲۰۲۲، صادرات قرقیزستان به روسیه در مجموع به ۱,۰۷ میلیارد دلار رسید. محصولات اصلی صادراتی از قرقیزستان به روسیه شامل ضایعات مس (۸۶,۲ میلیون دلار)، نخ پنبه خالص برای تجارت غیر خرده‌فروشی (۸۴,۵ میلیون دلار) و پوشاک کشباف لاستیکی سبک (۵۲,۴ میلیون دلار) بود. طی ۲۷ سال گذشته، صادرات قرقیزستان به روسیه با نرخ سالانه ۸,۹۸ درصد رشد پایدار داشته و از ۱۰۵ میلیون دلار در سال ۱۹۹۵ به ۱,۰۷ میلیارد دلار در سال ۲۰۲۲ رسیده است.

(<https://oec.world/en/profile/bilateral-country/rus/partner/kgz>)

جدول ۴: صادرات قرقیزستان به روسیه

Source: tradingeconomics.com | Comtrade

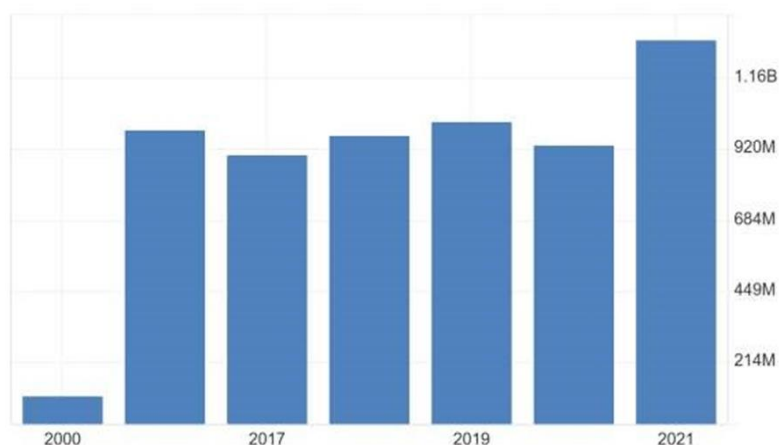
Source: <http://tradingeconomics.com/kyrgyzstan/exports/russia>

با نگاهی به تجارت بین روسیه و تاجیکستان، مشخص است که حجم تجارت بین دو کشور قابل توجه است. در سال ۲۰۲۲، روسیه کالاهایی به ارزش ۱,۴۶ میلیارد دلار به تاجیکستان صادر کرد. مهم‌ترین کالاهای صادراتی شامل نفت تصفیه شده (۵۳۰ میلیون دلار)، الوار (۹۹,۳ میلیون دلار) و مارگارین (۵۲,۱ میلیون دلار) است. طی ۲۶ سال گذشته، صادرات روسیه به تاجیکستان رشد پایداری را نشان داده است، با نرخ سالانه ۹,۱۲ درصد، از ۱۵۱ میلیون دلار در سال ۱۹۹۶ به ۱,۴۶ میلیارد دلار در سال ۲۰۲۲ افزایش یافته است.

<https://oec.world/en/profile/bilateral-country/rus/partner/tjk>

جدول ۵: واردات تاجیکستان از روسیه

Tajikistan imports from Russia

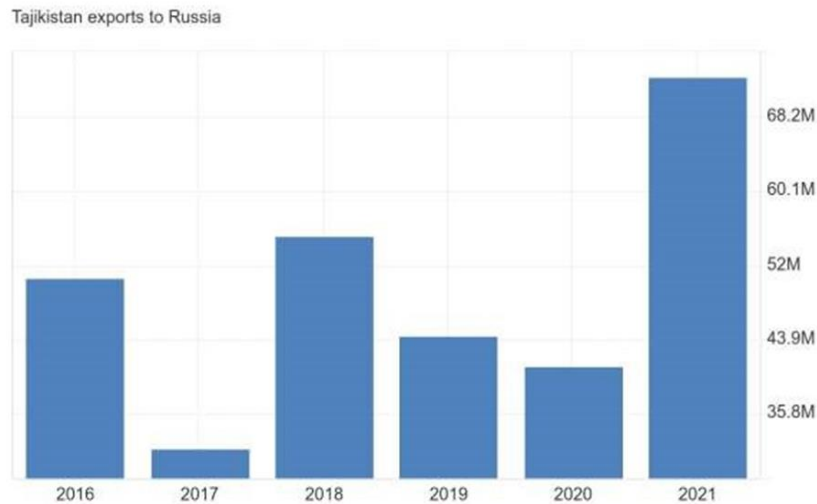
Source: tradingeconomics.com | Comtrade

Source: <https://tradingeconomics.com/tajikistan/imports/russia>

در مقابل، تاجیکستان در سال ۲۰۲۲ کالاهایی به ارزش ۸۸,۲ میلیون دلار به روسیه صادر کرد. محصولات اصلی صادراتی از تاجیکستان به روسیه عبارت بودند از نخ پنبه خالص برای تجارت غیر خرده‌فروشی (۲۵,۵ میلیون دلار)، پنبه خام (۱۵,۵ میلیون دلار) و میوه‌های خشک (۱۳,۴ میلیون دلار). اگرچه حجم صادرات از تاجیکستان به روسیه نسبتاً کمتر است، اما در ۲۶ سال گذشته با نرخ سالانه ۰,۲ درصد افزایش اندکی داشته و در سال ۲۰۲۲ به ۸۸,۲ میلیون دلار رسیده است.

<https://oec.world/en/profile/bilateral-country/rus/partner/tjk>

جدول ۶: صادرات تاجیکستان به روسیه

Source: tradingeconomics.com | Comtrade

Source: <https://tradingeconomics.com/tajikistan/exports/russia>

هنگامی که به روابط اقتصادی روسیه با آسیای مرکزی به طور کلی نگاه می‌کنیم، گازپروم نیز جایگاه مهمی دارد. گازپروم در سال ۱۹۸۹ تأسیس شد و یکی از بزرگ‌ترین شرکت‌های انرژی در جهان به‌شمار می‌رود. از این رو، این شرکت تأثیر مثبتی بر روابط اقتصادی با کشورهای آسیای مرکزی دارد. گازپروم بخشی از صادرات گاز کل خود را از کشورهای آسیای مرکزی (قزاقستان، ترکمنستان و ازبکستان) تأمین می‌کند. این میزان بر اساس توافقات انجام‌شده میان کشورها به‌طور مداوم تغییر می‌کند. (<https://www.oecd.org>)

پس از فروپاشی اتحاد جماهیر شوروی، تجارت روسیه با کشورهای آسیای مرکزی به شدت کاهش یافت. با این حال، روابط اقتصادی در اوایل دهه ۲۰۰۰ نشانه‌هایی از احیا را نشان داد، زمانی که روسیه با موفقیت همکاری در بخش انرژی را با هر پنج کشور آسیای مرکزی برقرار کرد و منجر به گسترش شرکت‌های روسی به بازارهای آنها شد. از آن زمان، روسیه تعدادی بلوک تجاری چندجانبه را در منطقه ایجاد کرده است. هدف اعلام شده رسمی آنها تقویت ادغام اقتصادی بوده

است که برای همه شرکت‌کنندگان مفید باشد. با این وجود، هدف مسکو از مشارکت انرژی و تجارت در منطقه، قفل کردن کشورها در وابستگی حیاتی بود که می‌توانست به کرملین اهرم فشاری بر انتخاب‌های سیاست داخلی و خارجی آنها بدهد. (Perović, 2005) این منطق تا به امروز نیز صادق است.

کل گردش تجاری بین روسیه و کشورهای آسیای مرکزی در سال ۲۰۲۳ از ۴۴ میلیارد دلار فراتر رفته است و روسیه یک سوم گردش مالی تجارت خارجی آسیای مرکزی را به خود اختصاص داده است. علاوه بر این، روسیه همچنان یک شریک تجاری و اقتصادی کلیدی برای کشورهای آسیای مرکزی است و حضور قابل توجهی در اقتصاد منطقه دارد. (Samar, 2024)

شکل ۲. تجارت آسیای مرکزی با روسیه و سرزمین اصلی چین (دلار آمریکا، میلیاردها).

Figure 2. Central Asia's trade with Russia and mainland China (US Dollars, Billions).
Source: IMF Data, Direction of Trade Statistics.

Source: IMF Data, Direction of Trade Statistics

قراردادهای انرژی:

نفت و گاز به عنوان منابع مهم درآمد و اهرم ژئوپلیتیکی برای کشورهای جهان شناخته می‌شوند و روسیه یکی از بزرگترین قدرت‌های انرژی در عرصه جهانی است. به دلیل فراوانی منابع طبیعی مانند گاز طبیعی، نفت و زغال سنگ، روسیه جایگاه برجسته‌ای به عنوان صادرکننده اصلی انرژی

دارد. روسیه همچنین نقش تعیین‌کننده‌ای در بازاریابی منابع انرژی کشورهای آسیای مرکزی به کشورهای مصرف‌کننده ایفا می‌کند. با داشتن شبکه گسترده‌ای از خطوط لوله در منطقه خود، روسیه نفوذ قابل توجهی در حمل و نقل منابع انرژی دارد (Bulut, 2023).

پس از فروپاشی اتحاد جماهیر شوروی و استقلال متعاقب آن کشورهای مشترک المنافع، به ویژه قزاقستان، ازبکستان و ترکمنستان، این کشورها با توسعه اقتصاد خود و دسترسی به بازارهای بین‌المللی با منابع انرژی خود، می‌خواستند به بازیگران اصلی در منطقه تبدیل شوند. با این حال، از آنجایی که آنها فاقد زیرساخت‌های لازم برای انتقال این منابع به بازارهای بین‌المللی بودند، کشورهای آسیای مرکزی ابتکارات مختلفی را برای ساخت خطوط لوله برای این منظور انجام دادند.

روسیه که نگران از دست دادن هزینه‌های ترانزیت بود، خطوط لوله خود را به روی قزاقستان و ترکمنستان گشود. با این حال، این خطوط لوله برای هر دو کشور ناکافی بود، بنابراین قزاقستان تصمیم گرفت به خط لوله باکو-تفلیس-جیحان بپیوندد و به این ترتیب وابستگی خود را به روسیه کاهش دهد. در نتیجه، روابط بین روسیه و ترکمنستان عمده‌تأ در بخش انرژی توسعه یافت و در سال ۲۰۰۳ به توافق گاز طبیعی منجر شد. گازپروم، غول انرژی روسیه، گاز ارزان را از ترکمنستان برای مصرف داخلی خریداری می‌کند. وقتی به روابط اقتصادی روسیه با آسیای مرکزی به طور کلی نگاه می‌کنیم، گازپروم نیز جایگاه مهمی دارد. گازپروم در سال ۱۹۸۹ تأسیس شد و یکی از بزرگترین شرکت‌های انرژی در جهان است. بنابراین، روابط اقتصادی با کشورهای آسیای مرکزی را به طور مثبت تحت تأثیر قرار می‌دهد. گازپروم بخشی از کل صادرات گاز خود را از کشورهای آسیای مرکزی (قزاقستان، ترکمنستان و ازبکستان) تأمین می‌کند. این نرخ به طور مداوم در نتیجه توافق‌نامه‌های منعقد شده بین کشورها تغییر می‌کند. (Kanapiyanova, 2022)

روابط مرتبط با انرژی بین روسیه و ازبکستان نیز حائز اهمیت است. طبق توافقات دوجانبه، ازبکستان میدان‌گازی خود از جمله شاه‌پتی را به مدت ۱۵ سال به روسیه اجاره داده است. در نتیجه، این کشورها برای دسترسی به بازارهای بین‌المللی برای منابع انرژی خود به روسیه وابسته شده‌اند. می‌توان فرض کرد که این وابستگی در سال‌های آینده ادامه خواهد داشت. روسیه از این وابستگی به طور استراتژیک به عنوان ابزاری برای سیاست خارجی خود استفاده می‌کند (Sailimu, 2014).

با این حال، منافع متضاد مختلفی بین چین، اتحادیه اروپا، ایالات متحده و ژاپن در مورد استفاده از منابع انرژی در منطقه آسیای مرکزی وجود دارد. از آنجایی که روسیه دوست ندارد شاهد نفوذ کشورهای رقیب در منطقه باشد، تلاش می‌کند کشورهای آسیای مرکزی را تحت یک چتر مشترک متحد کند. نمونه بارز این امر تلاش‌های روسیه برای تقویت کنترل خود بر فروش گاز طبیعی قزاقستان و ترکمنستان به بازارهای اروپایی است که به طور موثر ترکیه را به حاشیه می‌راند. روسیه با تمام پروژه‌های انرژی که کشورهای مستقل مشترک المنافع (CIS) بدون رضایت آن درگیر آن هستند مخالف است، همانطور که تلاش‌های آن برای جلوگیری از خط لوله باکو-تفلیس-جیحان نشان می‌دهد (Açıkalın, 2009).

نگاهی به روسیه تحت رهبری پوتین نشان می‌دهد که این کشور نسبت به هرگونه تحولی که می‌تواند تأثیر منفی بر منافع انرژی آن داشته باشد، محتاط است. در واقع، روسیه به طور فعال در پروژه‌هایی با مشارکت ایران و چین، کشورهایی که کشورهای آسیای مرکزی با آنها برای جلوگیری از تحولاتی که می‌تواند بر منافع آن تأثیر بگذارد، همکاری می‌کنند، درگیر است. در نتیجه، روسیه تحولات را از نزدیک زیر نظر دارد تا نفوذ و تسلط خود را در بخش انرژی منطقه تضمین کند.

سیستم انتقال گاز مرکز آسیای مرکزی، متشکل از چهار خط مجزا که از قزاقستان عبور می‌کند و به ازبکستان، ترکمنستان، تاجیکستان و قرقیزستان امتداد می‌یابد، دستخوش تغییرات اساسی شده است. گازپروم با موفقیت عملکرد این سیستم را طی سه ماه معکوس کرد و از عرضه گاز قابل اطمینان تر به کشورهای آسیای میانه اطمینان حاصل کرد. گازپروم اخیراً عرضه گاز از طریق قزاقستان به ازبکستان را تحت یک قرارداد کوتاه مدت آغاز کرده است و سالانه تقریباً ۲٫۸ میلیارد متر مکعب گاز را به بزرگترین کشور آسیای میانه از نظر جمعیت در منطقه شوروی سابق تحویل می‌دهد. این حرکت در حالی صورت می‌گیرد که گازپروم که به دلیل توقف جریان از طریق خطوط لوله نورد استریم و یامال-اروپا با چالش‌هایی در بازار اروپا مواجه است، به طور استراتژیک به بازارهای آسیای میانه روی می‌آورد. این شرکت با ظرفیت تولید مازاد ۱۰۰ میلیارد متر مکعب گاز در سال، قصد دارد موقعیت خود را در منطقه تقویت کند. علاوه بر این، گازپروم به طور فعال در حال بررسی امکان سنجی تحویل گاز روسیه به مناطق شرقی و شمال شرقی قزاقستان است (Abbasova, 2023).

مشکلات انرژی قزاقستان و ازبکستان برای مسکو خوشایند است زیرا کمبود این بحران فرصتی را برای روسیه فراهم کرد تا از طریق فروش گاز، دو کشور آسیای مرکزی را به روسیه نزدیک کند. به نظر می‌رسد که نفوذ طولانی مدت روسیه در آسیای مرکزی پس از آغاز جنگ تمام عیار علیه اوکراین در فوریه ۲۰۲۲ در حال محو شدن است، زیرا سایر کشورها روابط قوی تری با کشورهای آسیای میانه و نقش فعال در پروژه‌های سودآور دنبال می‌کردند. کرملین متوجه ابتکارات خود شده و با آن مقابله کرده است، که الزام آورترین آنها ممکن است مجموعه‌ای از توافقات اخیر باشد که وابستگی برخی از کشورهای آسیای مرکزی به روسیه را برای منابع انرژی افزایش می‌دهد. از دیدگاه روسیه، در حال حاضر، آسیای مرکزی به دلیل نزدیکی جغرافیایی و امکان تامین گاز با بهره برداری از زیرساخت‌های موجود، بازار جذابی برای جهت‌گیری مجدد صادرات گاز به نظر می‌رسد. این امر به یک ضرورت سخت تبدیل شده است، برای جبران بخشی از تصمیم اتحادیه اروپا برای حذف تدریجی واردات گاز از مسکو، حتی اگر اندازه بازارهای انرژی آسیای میانه به تنهایی با تقاضای اروپا قابل مقایسه باشد.

روسیه در اوایل دهه ۲۰۰۰ انحصار خود را بر مسیرهای صادرات انرژی کشورهای آسیای مرکزی از دست داد و امروزه گاز طبیعی و نفت قزاقستان، ترکمنستان و ازبکستان را می‌توان مستقیماً به چین منتقل کرد. در سال ۲۰۱۹، چین از روسیه به عنوان بزرگترین شریک تجاری در تمام کشورهای آسیای مرکزی به جز قزاقستان پیشی گرفت.

سازمان‌های منطقه‌ای:

روند منتهی به اتحادیه اقتصادی اوراسیا (EEC) پس از توافقنامه اتحادیه گمرکی بین روسیه و بلاروس در سال ۱۹۹۵ آغاز شد. اتحادیه اقتصادی اوراسیا شامل روسیه، بلاروس، قزاقستان، قرقیزستان، تاجیکستان و ازبکستان با هدف تدوین یک سیاست اقتصادی مشترک و ایجاد یک اتحادیه گمرکی واحد است. این اتحادیه را می‌توان به عنوان فرصتی جدید برای ترویج روند ادغام برای روسیه و کشورهای مستقل مشترک المنافع (CIS) دانست. علاوه بر این، اتحادیه اقتصادی اوراسیا هدف ایجاد یک منطقه واحد انرژی را دنبال می‌کند. روسیه این سازمان را به عنوان جایگزینی برای سازمان تجارت جهانی (WTO) می‌بیند و مایل به تقویت آن است. از دیدگاه روسیه، اهمیت این

اتحادیه در تمایل پوتین به چارچوب سیاسی اوراسیا در دستور کار سیاست خارجی خود، به ویژه در منطقه همسایه آسیای مرکزی نهفته است. پس از فروپاشی اتحاد جماهیر شوروی، روسیه از گرایش کشورهای مستقل مشترک المنافع به سمت سازمان‌هایی مانند اتحادیه اروپا و ناتو ناراحت بود و همین امر باعث شد تا از طریق سازمان‌هایی مانند سازمان همکاری شانگهای، کشورهای مستقل مشترک المنافع، سازمان پیمان امنیت جمعی و اتحادیه اقتصادی اوراسیا از منافع خود در آسیای مرکزی محافظت کند. در حالی که سازمان پیمان امنیت جمعی نشان دهنده حضور نظامی روسیه در آسیای مرکزی است، اتحادیه اقتصادی اوراسیا به عنوان بازوی اقتصادی آن عمل می‌کند.

به طور خلاصه، اتحادیه اقتصادی اوراسیا به عنوان یک بازیگر اصلی در شکل‌دهی چشم‌انداز اقتصادی منطقه در حال ظهور است، و روسیه در خط مقدم آن قرار دارد و به دنبال تقویت نفوذ و ادغام اقتصادی بین کشورهای عضو است.

با این حال، تفسیر اتحادیه اقتصادی اوراسیا امروزی و عضویت قزاقستان و قرقیزستان در آن به عنوان یک داستان موفقیت‌آمیز برای نفوذ روسیه اشتباه خواهد بود. برعکس، این سازمان در ایجاد ادغام واقعی شکست خورده است زیرا کشورهای عضو از واگذاری حاکمیت به نهادهای فراملی این بلوک، به جز در مورد تعرفه‌های واردات، خودداری می‌کنند. علاوه بر این، اتحادیه اقتصادی اوراسیا در درجه اول به نفع اقتصاد روسیه بوده است، زیرا سهم سایر اعضا از تجارت در داخل بلوک محدود مانده است. (Bhutia, 2009) این همکاری اقتصادی با چین است، نه روسیه، که به سرعت در منطقه در حال گسترش است.

سرمایه‌گذاری مستقیم:

روسیه با سرمایه‌گذاری در بخش‌های کلیدی مانند انرژی، زیرساخت‌ها و حمل‌ونقل، حضور اقتصادی خود را تقویت کرده است. شرکت‌های بزرگ روسی مانند گازپروم و لوک‌ویل در پروژه‌های استخراج و انتقال انرژی در قزاقستان و ترکمنستان مشارکت دارند. سرمایه‌گذاری مستقیم خارجی (FDI) روسیه در آسیای مرکزی بین سال‌های ۲۰۱۶ تا ۲۰۲۰ متغیر بوده است. در تاجیکستان و ازبکستان، به ترتیب به طور میانگین ۳۲٪ و ۱۴٫۱٪ از کل ذخایر سرمایه‌گذاری مستقیم خارجی را تشکیل می‌داد. به طور قابل توجهی، جریان ورودی خالص سرمایه‌گذاری مستقیم خارجی روسیه به قرقیزستان

بالاترین میزان در منطقه و حدود ۱۵٪ از کل جریان‌های ورودی بود. در قزاقستان، سرمایه‌گذاری روسیه عمدتاً محدود به پروژه‌های معدنی بزرگ مقیاس است. (<https://www.oecd.org>)

روسیه همچنان یک شریک تجاری و اقتصادی کلیدی آسیای مرکزی با سهم بالایی از حضور در اقتصاد منطقه است و یکی از مصرف‌کنندگان اصلی محصولات تولید شده در کشورهای آسیای مرکزی است. مشارکت کشورهای مستقل مشترک المنافع و عضویت روسیه، قزاقستان و قرقیزستان در اتحادیه اقتصادی اوراسیا نقش مهمی در تحکیم روابط تجاری و اقتصادی دارد. در سال ۲۰۲۲، گردش تجاری بین روسیه و کشورهای آسیای مرکزی ۲۰ درصد افزایش یافت و به ۴۱ میلیارد دلار رسید. در سال ۲۰۲۲، سرمایه‌گذاری مستقیم روسیه در اقتصاد این منطقه بالغ بر ۳٫۶ میلیارد دلار آمریکا بود. سرمایه‌گذاری‌های انباشته از سال ۲۰۱۵ تاکنون ۲۵ میلیارد دلار برآورد شده است. سرمایه‌گذاری کشورهای آسیای میانه در روسیه نیز ۴ برابر افزایش یافته و به بیش از ۴ میلیارد دلار رسیده است. بیش از ۱۰۰۰۰ سرمایه‌گذاری روسی و مشترک در منطقه فعالیت می‌کنند، بیش از ۹۰۰۰۰۰ شغل ایجاد شده است. (News Central Asia, 2023)

در مورد ازبکستان، پس از انتخاب شوکت میرضیایف به عنوان رئیس‌جمهور، پیشرفت جدی در روابط حاصل شد. این از نظر منافع مسکو قابل توجه است، زیرا روابط با ازبکستان همیشه گرم نبوده است. ازبکستان دو بار سازمان پیمان امنیت جمعی را ترک کرد: اولین بار در سال ۱۹۹۹، اما در سال ۲۰۰۵ و سپس در سال ۲۰۱۲ بازگشت، و هیچ برنامه‌ای برای پیوستن مجدد ندارد که باعث نارضایتی روسیه شد. تاشکند همچنین عضویت خود را در جامعه اقتصادی اوراسیا (EurAsEC) در سال ۲۰۰۸ به حالت تعلیق درآورد. در آوریل ۲۰۱۷، در جریان سفر میرضیایف به مسکو، دو کشور بسته‌ای از توافقنامه‌ها را برای اجرای قراردادهای تجاری به ارزش ۳٫۸ میلیارد دلار و پروژه‌های سرمایه‌گذاری قابل توجه به ارزش ۱۲ میلیارد دلار امضا کردند. از جمله کسانی که با ازبکستان قرارداد امضا کرده‌اند، شرکت‌های مهم روسی مانند گازپروم، روستا و ونشکونوم بانک هستند. از نظر نظامی، ازبکستان نیز به تدریج شروع به همگرایی با طرف روسی کرد، همانطور که در آماده‌سازی برای تمرینات مشترک در مقیاس بزرگ و از سرگیری آموزش افسران نیروهای مسلح ازبکستان در روسیه مشهود است. (Gusev, 2019)

کارگران مهاجر:

میلیون‌ها نفر از کشورهای آسیای مرکزی، به ویژه ازبکستان و تاجیکستان، برای کار به روسیه مهاجرت می‌کنند. این نیروی کار نه تنها به اقتصاد روسیه کمک می‌کند، بلکه وابستگی اقتصادی این کشورها به روسیه را افزایش می‌دهد.

عدم وجود موانع ویزا و مشکلات زبانی، بازار کار روسیه را بسیار جذاب و تقریباً بدون جایگزین برای شهروندان آسیای میانه که به دنبال کار در خارج از کشور هستند، تبدیل کرده است. در سال ۲۰۲۲، حجم حواله‌های کارگران مهاجر به ازبکستان بالغ بر ۱۱ درصد از تولید ناخالص داخلی این کشور و قرقیزستان بود که بیش از ۲۶ درصد تولید ناخالص داخلی بود. (News Central Asia, 2023)

تعداد دقیق مهاجران آسیای مرکزی که در روسیه کار می‌کنند، در طول سال متغیر است و منابع همیشه با یکدیگر همخوانی ندارند. در ماه مارس، وزارت کشور روسیه، طبق گزارش بی‌بی‌سی، اعلام کرد که «حدود ۱۰,۵ میلیون مهاجر از ازبکستان، تاجیکستان و قرقیزستان در روسیه مشغول به کار هستند». این رقم بسیار بزرگتر از اعداد معمول است (این احتمال وجود دارد که این تخمین شامل آسیای مرکزی‌های قومی با تابعیت روسیه نیز باشد).

برای مرجع، در سال ۲۰۲۱ گزارش شد که تعداد بی‌سابقه ۳ میلیون تاجیک وارد روسیه شده‌اند (البته این رقم شامل ورودهای مکرر نیز می‌شود). همانطور که نیگیناخون سعیدا برای دیپلمات در اوایل امسال گزارش داد، «به عنوان مثال، در سه ماهه اول سال ۲۰۲۲، ۲,۳ میلیون شهروند [ازبک] در خارج از کشور مشغول به کار بودند» که بخش عمده آنها به روسیه سفر کرده‌اند. قرقیزستان نیز تعداد قابل توجهی از مهاجران را اعزام می‌کند. جدیدترین تخمین ۱,۲ میلیون نفر بوده است.

تنها در سال ۲۰۲۱، مقامات روسیه اعلام کردند که بیش از ۱۰۰,۰۰۰ تاجیک تابعیت روسیه را اخذ کرده‌اند، در حالی که این رقم در سال ۲۰۱۶ حدود ۳۰,۰۰۰ نفر بوده است.

در پی تهاجم تمام‌عیار روسیه به اوکراین در فوریه ۲۰۲۲، دولت‌های آسیای مرکزی به شهروندان خود در مورد مشارکت در آن هشدار دادند. با این وجود، روسیه به استخدام سرباز در میان مهاجران ادامه داده است و این تلاش در قانونگذاری اخیر منعکس شده است.

اهمیت این مهاجران برای کشورهاشان در حجم وجوه ارسالی آنها به وطنشان منعکس می‌شود. طبق گزارش بانک جهانی، حواله‌های شخصی دریافتی تاجیکستان از رکورد بالای ۴۹,۹ درصد از

تولید ناخالص داخلی در سال ۲۰۲۲ به ۳۸,۴ درصد در سال ۲۰۲۳ کاهش یافته است. (یادداشت سردبیر: حواله‌ها معمولاً به عنوان درصدی از تولید ناخالص داخلی مورد بحث قرار می‌گیرند، اما خود حواله‌ها در واقع بخشی از تولید ناخالص داخلی نیستند، که ارزش کل کالاها و خدمات نهایی تولید شده در یک کشور را اندازه‌گیری می‌کند. ما فقط از تولید ناخالص داخلی به عنوان یک نقطه مرجع برای نشان دادن مقیاس حواله‌ها استفاده می‌کنیم.) حواله‌های قرقیزستان برای دو سال متوالی کاهش یافته است، از ۳۲,۶ درصد از تولید ناخالص داخلی در سال ۲۰۲۱ به ۱۸,۶ درصد در سال ۲۰۲۳. مانند تاجیکستان، حواله‌های ازبکستان در سال ۲۰۲۲ به نقطه اوج ۲۰,۶ درصد از تولید ناخالص داخلی رسید و در سال ۲۰۲۳ به ۱۷,۷ درصد کاهش یافت.

با توجه به این مقررات اضافی که کارگران مهاجر در روسیه را هدف قرار می‌دهد، می‌توانیم انتظار داشته باشیم که تعداد مهاجران آسیای مرکزی کاهش یابد و در نتیجه شاهد انقباض بیشتر در حواله‌ها باشیم - اما فقط تا حدی. آسیای مرکزی‌ها در مورد کار در خارج از کشور گزینه‌های محدودی دارند (هرچند مطمئناً تلاش‌هایی برای تنوع بخشیدن وجود دارد) و مسیرهای شناخته‌شده و شبکه‌های موجود در روسیه همچنان جذاب هستند. (Putz, 2024)

اعتبارات و کمک‌های مالی:

روسیه از کمک‌های مالی، وام‌ها و پروژه‌های توسعه‌ای برای جلب حمایت کشورهای منطقه استفاده می‌کند. این کمک‌ها به‌ویژه در زمینه‌های زیرساختی و انرژی ارائه می‌شوند.

روسیه همچنان رهبر مطلق در ترویج آموزش و پرورش مدارس در منطقه است. در قرقیزستان، برنامه ریزی شده است که شعبه‌های دانشگاه دولتی مسکو، دانشگاه فدرال کازان، دانشکده عالی اقتصاد، در ازبکستان - دانشگاه بشردوستانه روسیه، دانشگاه دولتی نقشه برداری و ژئودزی مسکو، دانشگاه فدرال قفقاز شمالی افتتاح شود.

پروژه ایجاد یک دانشگاه مشترک ترکمنستان-روسیه در عشق آباد در مرحله تصویب است و همه اینها افزودنی محکم به ۲۵ شعبه دانشگاه‌های روسیه خواهد بود که در حال حاضر در منطقه فعالیت می‌کنند. از این تعداد، قزاقستان میزبان ۶ شاخه، قرقیزستان ۲، تاجیکستان ۳، ازبکستان ۱۴ شعبه است.

تا به امروز، حدود ۱۸۵۰۰۰ دانشجوی از کشورهای آسیای میانه در روسیه تحصیل می کنند که شامل ۶۰۰۰۰ شهروند قزاقستان، ۴۶۰۰۰ شهروند ازبکستان، ۳۱ هزار نفر از ترکمنستان، ۳۰۰۰۰ نفر از تاجیکستان، ۱۶۰۰۰ نفر از قرقیزستان هستند. از این تعداد، حدود ۶۸۰۰۰ دانشجوی یا ۴۰ درصد از کل دانشجویان آسیای میانه با هزینه بودجه روسیه تحصیل می کنند. (News Central Asia, 2023)

روسیه به قزاقستان وعده کمک ۵۰۰ میلیون دلاری داده است تا به آماده سازی این کشور برای پیوستن به اتحادیه گمرکی به رهبری مسکو، یک بلوک اقتصادی که در حال حاضر بلاروس و قزاقستان را در بر می گیرد، کمک کند. طبق معمول، وقتی اعداد و ارقام بین مقامات روسیه و قزاقستان در میان است، جزئیات کمیاب است. (Rickleton, 2014)

از دهه ۲۰۰۰، روسیه با پیوستن به توافق نامه های جهانی توسعه مانند اهداف توسعه هزاره و اهداف توسعه پایدار (SDGs)، نقش فعالی در تأمین مالی توسعه داشته است. کمک رسمی توسعه (ODA) روسیه از ۵۰ میلیون دلار در سال ۲۰۰۳ به ۱,۳ میلیارد دلار در سال ۲۰۱۹ افزایش یافته است و بخش عمده این کمک ها به آسیای مرکزی و کشورهای اروپای شرقی اختصاص یافته است. روسیه با ایجاد نهادهایی مانند صندوق تثبیت و توسعه اوراسیا و همکاری با سازمان هایی مثل بانک جهانی، تمرکز خود را بر توسعه آسیای مرکزی قرار داده است. این منطقه به دلیل مهاجرت کارگران، مسیر ترانزیتی بین چین و اروپا، و سیاست های تقویت جایگاه منطقه ای برای روسیه اهمیت بالایی دارد.

از سال ۲۰۰۸ تا ۲۰۱۹، روسیه بیش از ۶ میلیارد دلار به آسیای مرکزی کمک کرده است، که بخشی از آن شامل بخشودگی بدهی قزاقستان (۴۸۸ میلیون دلار) و تاجیکستان (۸۶۵ میلیون دلار) و ارسال مواد غذایی و نفت معاف از مالیات بوده است. همچنین، مجموع حواله های مهاجران آسیای مرکزی از روسیه بین سال های ۲۰۱۳ تا ۲۰۱۸ به ۵۵ میلیارد دلار رسیده است.

در سال ۲۰۱۷، روسیه ۱۵۰ میلیون دلار به کشورهای آسیای مرکزی کمک کرد و از سال ۲۰۰۸ تا ۲۰۱۹، مجموع کمک های توسعه ای آن به این منطقه بیش از ۶ میلیارد دلار بود. از این میزان، ۴,۲ میلیارد دلار به صورت دوجانبه، ۱,۲ میلیارد دلار از طریق سازمان ملل و بانک جهانی، و ۵۹۲ میلیون دلار از طریق اتحادیه اقتصادی اوراسیا (EAEU) ارائه شد.

قرقیزستان و تاجیکستان از دریافت‌کنندگان اصلی کمک‌های روسیه بوده‌اند، شامل بخشودگی بدهی (۴۸۸ میلیون دلار برای قرقیزستان و ۸۶۵ میلیون دلار برای تاجیکستان)، ارسال صدها هزار تن مواد غذایی و محصولات، و تحویل نفت معاف از مالیات به ارزش ۲ میلیارد دلار. همچنین، مجموع حواله‌های مهاجران آسیای مرکزی از روسیه طی سال‌های ۲۰۱۳ تا ۲۰۱۸ به ۵۵ میلیارد دلار رسید. (Yury, 2021)

سهم مناطق اروپای شرقی و آسیای مرکزی در کل کمک‌های اقتصادی روسیه (2011-2018) به درصد:

سال	درصد سهم
2018	10.66
2017	14.96
2016	21.84
2015	34.54
2014	29.93
2013	19.53
2012	16.44
2011	8.51

منبع: تهیه شده بر اساس داده‌های OECD-DAC و وزارت درجی روسیه.

روسیه در همکاری با بانک جهانی طی سال‌های ۲۰۰۶ تا ۲۰۲۰، به‌عنوان یکی از بزرگ‌ترین اهداکنندگان صندوق‌های امانی بانک جهانی، کمک‌های گسترده‌ای به کشورهای آسیای مرکزی ارائه داده است. این همکاری شامل پشتیبانی از پروژه‌های منطقه‌ای، مدیریت مالی عمومی، امنیت غذایی و آموزش بوده است. پنج صندوق امانی از مجموع ۲۴ صندوق روسیه در بانک جهانی منحصراً برای این منطقه در نظر گرفته شده‌اند.

در بخش آموزش، روسیه سالانه حدود ۱۰۰ میلیون دلار برای حمایت از تحصیل دانشجویان آسیای مرکزی در دانشگاه‌های روسیه اختصاص می‌دهد. همچنین، شعب دانشگاه‌های برجسته روسی در کشورهای منطقه تأسیس شده و برنامه‌های آموزشی مشترکی با تأکید بر دیپلماسی و علوم انسانی اجرا می‌شوند. توافق‌نامه‌هایی برای ساخت مدارس با آموزش به زبان روسی نیز منعقد شده است.

روسیه با ارائه کمک‌های مالی و فنی، نقش خود را به‌عنوان یک اهداکننده کلیدی و شریک توسعه در آسیای مرکزی تثبیت کرده و به ارتقای ظرفیت‌های منطقه‌ای در حوزه آموزش و توسعه کمک کرده است. (Yury, 2021)

صندوق‌های امانی روسیه در بانک جهانی با تمرکز بر منطقه آسیای مرکزی:

نام صندوق امانی	حجم تأمین مالی (میلیون دلار آمریکا)
صندوق امانی توسعه ظرفیت منطقه (اروپای شرقی و آسیای مرکزی)	23
صندوق امانی منطقه‌ای مدیریت مالی دولتی (اروپای شرقی و آسیای مرکزی)	27
صندوق امانی PEMPAL - مدیریت هزینه‌های دولتی و آموزش متقابل	11.4
صندوق امانی ECSTAT - پشتیبانی از افزایش ظرفیت آماری	15
صندوق امانی روسیه برای واکنش سریع به بحران غذایی در تاجیکستان و قرقیزستان	15
صندوق امانی I و II برنامه روسیه در حوزه آموزش (READ)	38

منبع: بانک جهانی.

آسیای مرکزی یکی از اولویت‌های اصلی روسیه در کمک‌های توسعه بین‌المللی است و طی دهه گذشته ۳۷ درصد از کل کمک‌های روسیه به این منطقه اختصاص یافته است. از سال ۲۰۱۵، با تأسیس اتحادیه اقتصادی اوراسیا (EAEU)، تأکید بیشتری بر کمک به کشورهایی مانند قرقیزستان، ارمنستان و قزاقستان شده است. با این حال، تاجیکستان، علیرغم عدم عضویت در اتحادیه اقتصادی اوراسیا، یکی از شرکای استراتژیک روسیه است و ۱۹٫۸ درصد از کمک‌های روسیه به این کشور اختصاص دارد. روسیه به‌طور گسترده از سازوکارهای چندجانبه، به‌ویژه از طریق گروه بانک جهانی، برای ارائه کمک‌ها استفاده می‌کند. این کشور در بازه ۲۰۰۶ تا ۲۰۲۰، ۲۴ صندوق هدفمند با بودجه ۲۸۰ میلیون دلار ایجاد کرده است که در توسعه پروژه‌های منطقه‌ای نقش کلیدی داشته‌اند. روسیه به‌عنوان یک اهداکننده فعال، پروژه‌های متنوعی در زمینه‌هایی همچون آموزش، امنیت غذایی، اقتصاد دیجیتال و ظرفیت‌سازی ملی در آسیای مرکزی اجرا کرده است.

نتیجه‌گیری

این مقاله تحلیلی استدلال می‌کند که تسلط روسیه در آسیای مرکزی رو به زوال است، اما علیرغم فرسایش تدریجی تسلط روسیه، آسیای مرکزی هنوز هم می‌تواند حوزه نفوذ روسیه در نظر گرفته

شود. با این وجود، همچنین آشکار است که تقویت چندقطبی بودن نظام جهانی همچنان به کشورهای آسیای مرکزی فرصت‌هایی برای کاهش وابستگی خود به مسکو می‌دهد و در نتیجه، حوزه نفوذ در حال رقیق شدن است. متوقف کردن این روند، با توجه به کاهش ظرفیت نسبی روسیه، مستلزم آن است که مسکو یک استراتژی آینده‌نگر ارائه دهد که حاکمیت کشورهای آسیای مرکزی را به رسمیت بشناسد و به آن احترام بگذارد و احیای ارتباطات در همه زمینه‌ها را ممکن سازد. تاکنون، مسکو ضرورت داشتن چنین استراتژی‌ای را درک نکرده است - احتمالاً به این دلیل که با جاه‌طلبی‌اش برای تلاش برای دستیابی به جایگاه یک قدرت بزرگ در منطقه و فراتر از آن، کاملاً در تضاد است.

به طور کلی، پوتین نتوانست به تسلط کامل در آسیای مرکزی دست یابد، اما می‌خواست در منطقه حرفی برای گفتن داشته باشد. علاقه سایر قدرت‌های بزرگ به منطقه نیز پوتین را به ایجاد روابط نزدیک‌تر با آسیای مرکزی سوق داد. این را می‌توان در سازمان‌های منطقه‌ای که او برای ترویج روابط نظامی و اقتصادی با آسیای مرکزی تأسیس کرد، مشاهده کرد. در حوزه نظامی، سازمان پیمان امنیت جمعی و سازمان همکاری شانگهای بهترین نمونه‌ها هستند.

دپلماسی اقتصادی روسیه در آسیای مرکزی با چالش‌هایی نیز مواجه است. یکی از این چالش‌ها رقابت با سایر قدرت‌های جهانی، به‌ویژه چین و آمریکا، است. چین در سال‌های اخیر به‌ویژه از طریق ابتکار «یک کمربند، یک جاده» به‌طور فزاینده‌ای در کشورهای آسیای مرکزی نفوذ پیدا کرده است. این امر روسیه را مجبور کرده تا استراتژی‌های جدیدی را برای حفظ موقعیت خود در این منطقه اتخاذ کند.

همچنین، کشورهای آسیای مرکزی با در نظر گرفتن منافع اقتصادی خود، در پی گسترش روابط با قدرت‌های مختلف، از جمله روسیه، چین، و غرب هستند که این مسئله می‌تواند به پیچیدگی‌های روابط اقتصادی منطقه‌ای منجر شود.

در نهایت، حتی اگر همکاری اقتصادی بین روسیه و آسیای مرکزی دست نخورده باقی بماند، سیاست دولت‌های آسیای مرکزی برای تقویت تجارت با سایر بازیگران منجر به تضعیف بیشتر نفوذ روسیه در طول زمان خواهد شد. مهاجرت نیروی کار، حضور شرکت‌های روسی در بازارهای آسیای مرکزی و اتحادیه اقتصادی اوراسیا می‌تواند این روند را کند کند اما نمی‌تواند آن را به طور کامل معکوس کند.

- Açıklalın, O. (2009). Orta Asya enerji kaynakları üzerinde güç mücadeleleri (Yüksek lisans tezi). T.C. Kadir Has Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Uluslararası İlişkiler ve Küreselleşme Anabilim Dalı, İstanbul.
- Beehner, L. (2005, July 26). Asia: U.S. military bases in Central Asia. Council on Foreign Relations.
- Bhulia, S. (2019). "Russia dominates Eurasian Union trade. Here are the numbers", *Eurasianet*, October 18, <https://eurasianet.org/russia-dominates-eurasian-union-trade-here-are-the-numbers>.
- Bulut, R. (2023). Development of world energy resources: The case of the Russian Federation. *Afyon Kocatepe University Journal of Social Sciences*, 25(3), 972–989.
- Catherine Putz, August 02, 2024, Central Asians in the Crosshairs of Russia's Ever-Evolving Migration Regime, <https://thediplomat.com/2024/08/central-asians-in-the-crosshairs-of-russias-ever-evolving-migration-regime/#:~:text=In%20March%2C%20the%20Russian%20Interior,Central%20Asians%20with%20Russian%20citizenship>.
- Chris Rickleton, 2014, Russia Promises Kyrgyzstan \$500m to Join Customs Union, Details Scarce, <https://eurasianet.org/russia-promises-kyrgyzstan-500m-to-join-customs-union-details-scarce>
- De Haas, M. (2017). Relations of Central Asia with the Shanghai Cooperation Organization and the Collective Security Treaty Organization. *The Journal of Slavic Military Studies*.
- Densmaa, O., & Suren, B. (2023). Regional security: The current situation and future trends in Central Asia. *International Journal of Innovative Technologies in Social Science*. RS Global.
- Duarte, P. (2014). Central Asia: The planet's pivot area. *Revista de Estudos Internacionais (REI)*, 3(1).

Dünya News. (2009, December 12). Gazprom agrees with Uzbekistan. Retrieved from

<https://www.dunya.com/dunya/gazprom-ozbekistan-ile-anlasti-haberi-99296>

<https://oec.world/en/profile/bilateral-country/rus/partner/kaz>

<https://oec.world/en/profile/bilateral-country/rus/partner/kaz>

<https://oec.world/en/profile/bilateral-country/rus/partner/kgz>

<https://oec.world/en/profile/bilateral-country/rus/partner/kgz>

<https://oec.world/en/profile/bilateral-country/rus/partner/tjk>

<https://oec.world/en/profile/bilateral-country/rus/partner/tjk>

<https://oec.world/en/profile/bilateral-country/rus/partner/tkm>

<https://oec.world/en/profile/bilateral-country/rus/partner/tkm>

<https://oec.world/en/profile/bilateral-country/uzb/partner/rus>

<https://oec.world/en/profile/bilateral-country/uzb/partner/rus>

<https://oec.world/en/profile/bilateral-country/uzb/partner/rus>

https://www.oecd.org/en/publications/weathering-economic-storms-in-central-asia_83348924-en/full-report.html

Kabar. (2024). Kırgız üreticilere hafif sanayi ürünlerinin Rusya'ya ihracatına ilişkin yeni prosedürler anlatıldı. Retrieved from

<https://tr.kabar.kg/news/k-rg-z-ureticilere-hafif-sanayi-urunlerinin-rusyaya-ihracat-na-ili-kin-yeni-prosedurler-anlat-ld/>

Kanapiyanova, Z. (2022). Natural gas cooperation and projects of Turkmenistan. *Üsküdar Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi*, 15(November), 225–242.

Leonid Gusev, 2 Oct 2019, The Importance of Central Asia for Russia's Foreign Policy,

<https://www.ispionline.it/en/publication/importance-central-asia-russias-foreign-policy-24071>

- Mastroiani Máximo de Lucena, A., Cunha Leite, A. C., & Vieira Secches, D. (2022). Asiatic decision maker: Russian Federation and its search for safety strategic leadership in Central Asia by the Shanghai Cooperation Organization (SCO) (2001-2018). *Relaciones Internacionales*, 31(63). <https://doi.org/10.24215/23142766e155>
- Mastroiani Máximo de Lucena, A., Cunha Leite, A. C., & Vieira Secches, D. (2022). Asiatic decision maker: Russian Federation and its search for safety strategic leadership in Central Asia by the Shanghai Cooperation Organization (SCO) (2001-2018). *Relaciones Internacionales*, 31(63). <https://doi.org/10.24215/23142766e155>
- Oliphant, C. (2013). Russia's role and interests in Central Asia. Saferworld.
- Oral, F. (2022). Role of the Caspian region within the context of energy security. *Bölgesel Araştırmalar Dergisi*, 6(2), 419–439.
- Perović, J. (2005). "From Disengagement to Active Economic Competition: Russia's Return to the South", *Demokratizatsiya*, 13(1), 61.
- Pomfret, R. (2019). *The Central Asian Economies in the Twenty-First Century*. Cambridge University Press.
- Rakhmonov, A. K. (2024). Role of labor migrants from Central Asia in the socio-economic development of Russia in the context of new global challenges. *UPRAVLENIE / MANAGEMENT (Russia)*.
- Rossi, M., & Bendini, R. (2012). Old games, new players: Russia, China and the struggle for mastery in Central Asia.
- Russian direct investments in Central Asia exceeded \$3.6 billion in 2022, *News Central Asia*, 2023, <https://www.newscentralasia.net/2023/05/16/russian-direct-investments-in-central-asia-exceeded-3-6-billion-in-2022/>

- Sabiha Samar, 2024, Trade volume between Russia and Central Asia increases amid Western sanctions, <https://daryo.uz/en/2024/05/23/trade-volume-between-russia-and-central-asia-increases-amid-western-sanctions>
- Sailimu, S. (2014, December 10). Energy policy of the Russian Federation (1990-2013) and its effect on the Sino-Russian energy relations (Master's thesis). Sakarya University Institute of Social Sciences.
- Tarr, D. G. (2014). The Eurasian Customs Union among Russia, Belarus, and Kazakhstan: Can it succeed where its predecessor failed? In *Applied Trade Policy Modeling in 16 Countries* (pp. 509–516). World Scientific Studies in International Economics. https://doi.org/10.1142/9789814551434_0020
- TRT Avaz. (2023). Kırgızistan ile Rusya arasındaki ticaret hacmi 3,4 milyar dolara ulaştı. Retrieved from <https://www.trtavaz.com.tr/haber/tur/avrasyadan/kirgizistan-ile-rusya-arasindaki-ticaret-hacmi-3-4-milyar-dolara-ulasti/65267a3a4453a321238fd648>
- Türkmenportal. (2024). Rusya, Türkmenistan'ın ana dış ticaret ortaklarından birisi olmaya devam ediyor. Retrieved from https://turkmenportal.com/tr/blog/76506/rusya-turkmenistan%C4%B1n-ana-d%C4%B1sh-ticaret-ortaklar%C4%B1ndan-birisi-olmaya-devam-ediyor#google_vignette
- Vusala Abbasova, 2023, Gazprom Expands Gas Deliveries to Central Asia with Fifteen-Year Contracts, <https://caspiannews.com/news-detail/gazprom-expands-gas-deliveries-to-central-asia-with-fifteen-year-contracts-2023-12-30-0/>

- Yury, Z. (2021). Russian Economic Assistance to Central Asian Countries: Results in a Span of Twenty Years' Partnership [Российская Экономическая Помощь Странам Центральной Азии: Итоги Двадцатилетнего Партнерства]. Russian Economic Development, (2), 13-22.
- Ziegler, C. (2006). The Russian diaspora in Central Asia: Russian compatriots and Moscow's foreign policy. Demokratizatsiya.